

УДК 338.33.634

ББК: 635

Бурляй Олександр Леонідович, к.е.н., доцент
Коротєєв Микола Анатолійович, к.е.н., доцент
Кафедра економіки підприємства
Уманський національний університет садівництва

ПЕРЕДУМОВИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті висвітлено необхідність і передумови диверсифікації виробництва в сільськогосподарських підприємствах України в сучасних умовах. Сформульовано основні напрямки диверсифікації економіки сільських територій і сільськогосподарських підприємств.

Потреба у диверсифікації виробництва сільськогосподарських підприємств визначається комплексом передумов які пропонується поділяти на передумови загальноекономічного та специфічного характеру. Передумови загальноекономічного характеру властиві для підприємств всіх видів діяльності: одержання стабільного доходу та максимізації прибутку; швидка зміна потреб та вимог кінцевих споживачів продукції, що вимагає оновлення номенклатури та розширення асортименту продукції; поява нових видів продукції та сприятливі можливості для освоєння нових ринків збуту.

Передумови специфічного характеру пов'язані із особливостями сільського господарства як виду економічної діяльності.

Серед напрямів диверсифікації діяльності власне сільськогосподарських підприємств можна виділити три основні групи. Перша група припускає розвиток власне сільськогосподарського виробництва на основі раціонального поєднання рослинницьких і тваринницьких галузей, друга – передбачає розширення сфери послуг, третя група об'єднує напрямки пов'язані з організацією і розвитком в підприємствах діяльності із заготівлі, зберігання, переробки й реалізації сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, диверсифікація, конкурентоспроможність, економічна криза, сільські території.

Табл.2 Рис.2. Літ.8.

Постановка проблеми. Забезпечення виживання та розвитку сільськогосподарських підприємств у сучасному ринковому середовищі, що характеризується загостренням економічних ризиків і динамічною зміною ринкової кон'юнктури, вимагає розробки ефективних засобів протидії ринковим загрозам, з-поміж яких найбільш дієвим вважається диверсифікація їх виробничої діяльності. Сприяння розвитку диверсифікації господарської діяльності на сільських територіях шляхом стимулювання підприємництва у виробничій та невиробничій галузях визначено як один із стратегічних напрямів розвитку сільського господарства

України на період до 2020 року [1]. Саме диверсифікація покликана сприяти більш повному використанню природного та ресурсного потенціалу села, розвитку інфраструктури та забезпеченню продуктивної зайнятості населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи диверсифікації як стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємства закладено у працях одного з фундаторів теорії диверсифікації І. Ансоффа. Подальший розвиток дослідження стратегія диверсифікації знайшли у працях М. Портера, Ф. Котлера, Г. Мінцберга.

Структурні перекося у розвитку аграрного сектора економіки викликали науковий інтерес до проблеми диверсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств у вітчизняних економістів-аграрників: В.Я. Месель-Веселяка, Т.О. Зінчука та інших.

Невирішені частини проблеми. Разом з тим, на сьогоднішній день не вирішеними є питання визначення передумов диверсифікації виробництва в сільськогосподарських підприємствах.

Метою статті є визначення передумов диверсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств та обґрунтування напрямів її здійснення з метою забезпечення раціонального використання наявного ресурсного потенціалу, підвищення конкурентоспроможності, зайнятості економічного та соціального розвитку села.

Основні результати дослідження. Як економічний термін диверсифікація (з латин. *diversus* – різний, віддалений і *fadere* – робити) означає проникнення фірм в нові для них сфери діяльності, завдяки чому вони перетворюються в багатогалузеві комплекси. Найбільш відчутний розвиток диверсифікація отримала в більшості країн у середині 50-х рр. XX ст., коли вперше дало про себе знати (з різною гостротою в окремих країнах) відносно вичерпання внутрішніх джерел зростання ефективності виробництва [2].

Як свідчать зарубіжний досвід та економічні закони ринку, підприємство, яке випускає протягом п'яти років однакову продукцію і не готує випуск нової, втрачає конкурентоспроможність і, в остаточному підсумку, зазнає банкрутства [3].

Диверсифікація виробництва в сільськогосподарських підприємствах – це процес освоєння виробництва нових, або ж розширення номенклатури та асортименту традиційних видів продукції, які виробляються підприємством, що дозволяє більш повно реалізувати наявний природний, біологічний, ресурсний, виробничий потенціал і сприяє зміцненню фінансово-економічної та екологічної безпеки, підвищує конкурентоспроможність і ефективність діяльності суб'єктів господарювання [4].

Потреба у диверсифікації виробництва сільськогосподарських підприємств визначається комплексом передумов які пропонується поділяти на передумови загальноекономічного та специфічного характеру. Передумовами загальноекономічного характеру, що властиві для підприємств всіх видів діяльності є:

прагнення товаровиробників до одержання стабільного доходу та максимізації прибутку; швидка зміна потреб та вимог кінцевих споживачів продукції, що вимагає оновлення номенклатури та розширення асортименту продукції; поява нових видів продукції та сприятливі можливості для освоєння нових ринків збуту.

Передумови специфічного характеру пов'язані із особливостями сільського господарства як виду економічної діяльності: використанням землі як головного засобу виробництва; залежністю результатів господарювання від природно-кліматичних умов; сезонним характером виробництва та звуженням спеціалізації виробництва в більшості сільськогосподарських підприємств.

За останні десятиріччя галузева структура аграрних підприємств зазнала кардинальних трансформацій. Випереджаючими темпами згорталися ті виробництва, що потребують значних затрат праці та капіталу і які в нових економічних умовах у переважній більшості підприємств стали збитковими. Для забезпечення виживання в умовах економічної кризи, аграрні товаровиробники почали орієнтуватися на пріоритетне виробництво тих видів продукції, що при найменших матеріальних та трудових затратах могли б забезпечити найвищий економічний ефект. Відповідно, суттєвих змін зазнала структура посівних площ сільськогосподарських культур у бік збільшення питомої ваги зернових та олійних культур. Зокрема, в 2011 р. в Україні частка зернових та зернобобових культур у посівах склала 56,7, соняшнику – 17,1, сої – 4,1, ріпаку – 3,1% (рис.1).

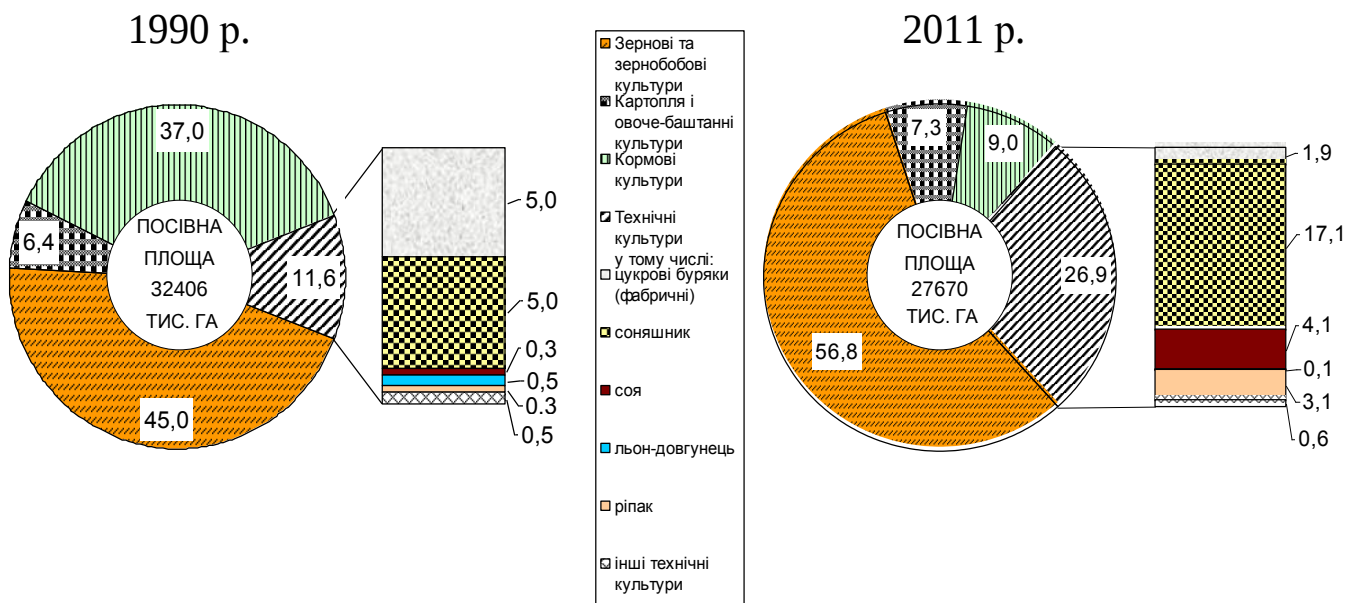

Рис. 1. Структура посівних площ сільськогосподарських культур в Україні (усі категорії господарств), %

Джерело: дані державної служби статистики України [5]

Вузька спеціалізація сільськогосподарських товаровиробників, а іноді практично монокультура, посилює ризики як агробіологічного так і економічного

характеру. Порушення сівозмін призводить до виснаження ґрунту, розмноження шкідників, нестабільної урожайності та суттєвої залежності результатів господарювання від погодно-кліматичних умов конкретного року. Для забезпечення раціонального використання та охорони земель, постановою Кабінету Міністрів України від 02.11.2011 р. № 1134 «Про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь» землекористувачів та землевласників зобов'язано до 1 січня 2013 року розробити проект землеустрою [6]. Він має враховувати затверджені постановою КМУ № 164 від 11.02.2010 р. нормативи оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах [7]. Контроль та перевірки з боку реорганізованої сільськогосподарської інспекції покликані спонукати землевласників та землекористувачів до їх дотримання.

Надмірна залежність фінансово-економічних результатів сільськогосподарських підприємств від виробництва продукції зернових та олійних культур посилює загрози економічного характеру. Від реалізації продукції даних культур вітчизняні сільськогосподарські підприємства одержали в середньому за 2010-2012 рр. більш ніж 2/3 загального доходу (виручки) (табл.1).

Таблиця 1

Структура доходу (виручки) від реалізації продукції у сільськогосподарських підприємствах України, %

Продукція	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Рослинництво	73,9	75,8	78,7
Зерно – всього	34,8	39,8	41,5
Насіння соняшнику	20,5	17,3	20,6
Соя	3,7	3,9	5,3
Ріпак	4,7	4,5	3,9
Цукровий буряк	3,4	3,8	2,3
Картопля, овочі, баштанні	2,9	2,6	1,9
Плоди, ягоди, виноград	1,5	1,5	1,2
Інша продукція рослинництва	2,4	2,5	2,0
Тваринництво	26,1	24,2	21,3
ВРХ	2,4	2,2	1,7
Свині	5,2	5,4	4,8
Птиця	1,5	0,8	1,0
Молоко	7,0	6,6	5,1
Яйця курячі	5,9	6,0	5,8
Інша продукція тваринництва	4,2	3,3	3,0
	100,0	100,0	100,0

Джерело: дані державної служби статистики України [5]

Зерно і насіння соняшнику є тими видами продукції, що забезпечують товаровиробникам основну суму прибутків – їх частка у загальній сумі прибутку від реалізації сільськогосподарської продукції за досліджуваний період становить в середньому відповідно 31,3 та 36,1% (табл.2).

Нерозбудована ринкова інфраструктура, відсутність доступу товаровиробників до міжнародних ринків збуту продукції робить їх залежними від мінливої кон'юнктури внутрішнього ринку та заручниками трейдерів-монополістів.

Таблиця 2

Прибуток (збиток) від реалізації основних видів сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах України, млрд грн*

Продукція	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Продукція рослинництва	6334,3	11375,9	17322,7	17029,8
Зерно – всього	1642,9	3099,6	7695,4	6520,7
пшениця озима	614,9	903,9	2222,5	1911,1
кукурудза на зерно	1271,2	2051,3	4543,5	3953,8
Насіння соняшнику	2599,2	5895,4	5879,9	7683,1
Соя	365,6	376,7	703,2	1187,7
Ріпак	694,1	727,6	1029,5	816,0
Цукровий буряк	385,7	350,7	949,7	373,6
Плоди	39,0	59,5	101,4	52,3
Продукція тваринництва	785,7	1374,6	2603,3	3169,5
ВРХ	-814,9	-961,5	-672,8	-863,6
Свині	375,8	-322,7	-196,4	111,5
Молоко	46,5	773,7	957,5	137,0
Яйця курячі	401,1	677,7	1563,8	2392,1
Продукція сільського господарства	7120,0	12750,5	19926,0	20199,3

Джерело: дані державної служби статистики України [5]

Загострюють ризики періодичні, не завжди прогнозовані та виважені спроби державного регулювання ринку даних видів продукції, обмеження їх експорту тощо.

Потреба у диверсифікації аграрного виробництва викликана також передумовами соціально-економічного характеру, інтенсивним зростанням безробіття у сільській місцевості та зосередженням значної частини економічно активного населення у особистих селянських господарствах [8]. Зайнятість в них носить вимушений характер, не забезпечує повного використання трудового потенціалу і не гарантує достатнього рівня доходу, що дає підстави вважати її однією з форм прихованого безробіття на селі. Це визначає нагальну потребу у створенні нових робочих місць та забезпеченні продуктивної зайнятості сільського населення. З даних позицій диверсифікацію діяльності сільськогосподарських підприємств слід розглядати у контексті диверсифікації економічної діяльності в сільській місцевості, що традиційно сформувалась як аграрна (рис.2).

Серед напрямів диверсифікації діяльності власне сільськогосподарських підприємств можна виділити три основні групи.

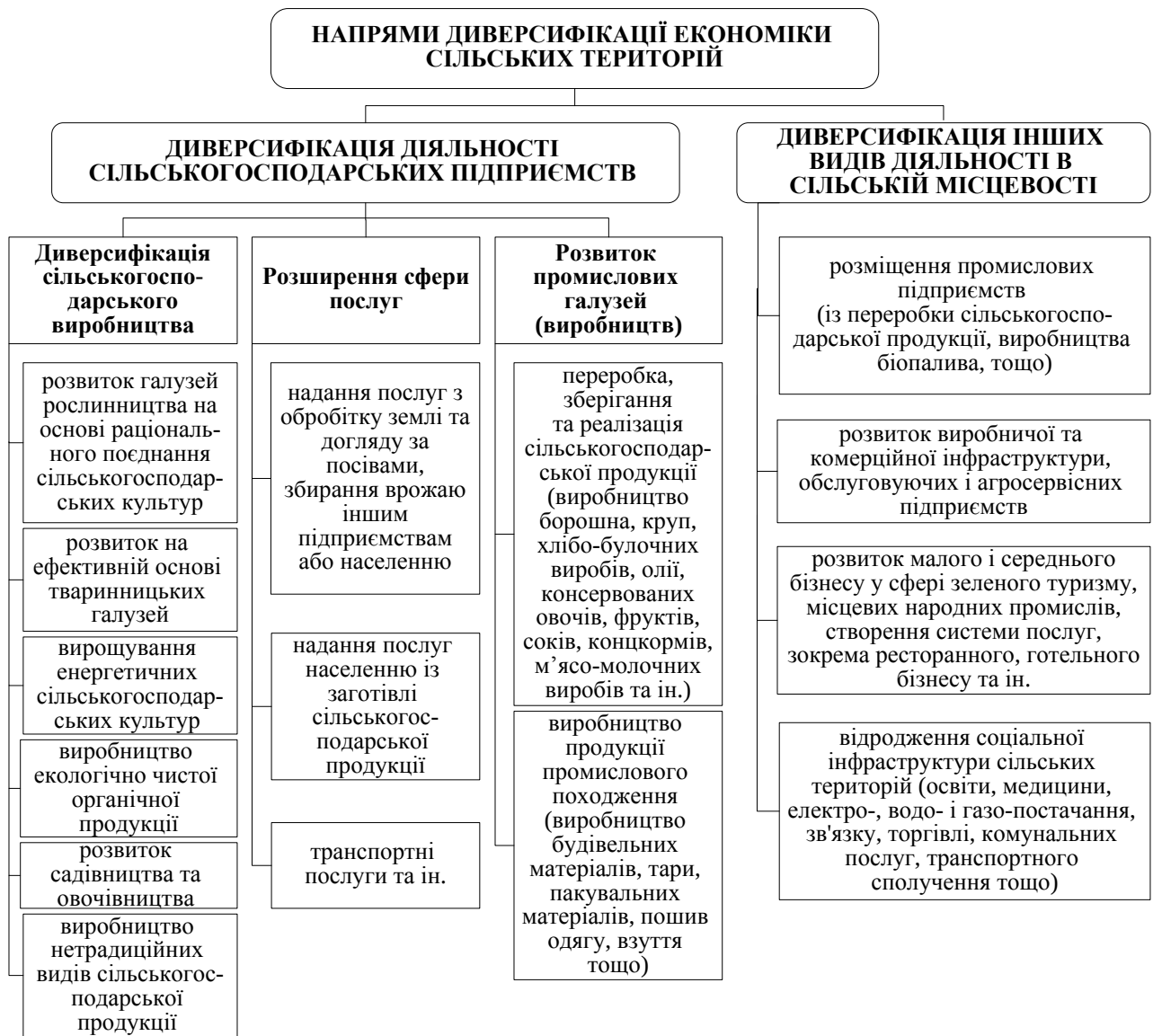

Рис.2. Напрями диверсифікації економіки сільських територій

Джерело: сформовано авторами

Перша група передбачає розвиток власне сільськогосподарського виробництва на основі раціонального поєднання рослинницьких і тваринницьких галузей, орієнтацію на виробництво екологічно чистої органічної продукції, розвиток овочівництва, садівництва, «нішове» сільське господарство. Друга – передбачає розширення сфери послуг, що надаються підприємством населенню або іншим підприємствам з обробітку землі та догляду за посівами, збирання врожаю, транспортних перевезень тощо. Третя група поєднує напрями пов'язані із організацією та розвитком у підприємствах діяльності із заготівлі, зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції (виробництва борошна, круп, хлібобулочних виробів, олії, консервованих овочів, фруктів, соків, концкормів, м'ясо-молочних виробів та ін.) та виробництва промислової продукції (будівельних матеріалів, тари, пакувальних матеріалів, пошив одягу, взуття тощо).

Висновки. Диверсифікація діяльності сільськогосподарських підприємств дозволить мінімізувати ризики від несприятливих явищ агротехнічного і погодно-кліматичного характеру та непередбачених тенденцій на ринку, сприятиме оптимізації галузевої структури та нівелюванню сезонності сільськогосподарського виробництва. Це не лише гарантує регулярність отримання доходів та підвищення прибутковості діяльності товаровиробників, але й сприятиме реалізації загальнодержавних пріоритетів із забезпечення продовольчої безпеки країни, підвищення зайнятості населення та вирішення соціальних і матеріальних потреб селян.

Список використаних джерел

1. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року /за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с.
2. Добрянська Н.А., Нікіфорчук А.А. Еволюція диверсифікації виробництва, мотиви та її цілі. / Н. Добрянська// Ефективна економіка. – 2012. - №9.
3. Міхаліна І.Г. Диверсифікація агровиробництва – необхідна складова управління ризиками // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України: Київ. – 2006р. – №3.
4. Ткачук В.І. Диверсифікація сільської економіки: соціально-економічний ефект / В.І. Ткачук, Н.М. Куцмус // Економіка АПК. – 2009. – №4. – С 125-132.
5. Статистичний збірник «Сільське господарство України в 2012 році» за ред. Н.С.Власенко. – Державна служба статистики України. – 2013. – 392 с.
6. Про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь: постанова Кабінету Міністрів України від 02.11.2011 р. № 1134 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1134-2011-%D0%BF>
7. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах: постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2010 р. № 164 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/164-2010-%D0%BF>
8. Зінчук Т. О. Теоретично-методологічні засади диверсифікації сільської економіки в контексті європейського досвіду / Т. О. Зінчук // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 27-33.

Список джерел в транслітерації / Reference

1. Strategichni napryamy rozvytku silskogo gospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku /za red. Yu.O. Lupenka, V.Ya. Mesel`-Veselyaka. – K. : NNCz “IAE”, 2012. – 182 s.
2. Dobryanska N.A., Nikiforchuk A.A. Evolyuciya dyversyfikaciyi vyrobnyctva, motyvy ta yiyi cili. / N. Dobryanska// Efektyvna ekonomika. – 2012. - #9.

3. Mixalina I.G. Dyversyfikaciya agrovyrobnycztva – neobxidna skladova upravlinnya ryzykamy // Visnyk Nacionalnoyi akademiyi derzhavnogo upravlinnya pry Prezydentovi Ukrayiny: Kyiv. – 2006r. – #3.
4. Tkachuk V.I. Dyversyfikaciya silskoyi ekonomiky: socialno-ekonomichnyy efekt / V.I. Tkachuk, N.M. Kuczmus // Ekonomika APK. – 2009. – #4. – S 125-132.
5. Statystychnyj zbirnyk «Silske gospodarstvo Ukrayiny v 2012 roci» za red. N.S.Vlasenko. – Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. – 2013. – 392 s.
6. Pro zatverdzhennya Poryadku rozroblennya proektiv zemleustroyu, shho zabezpechuyut ekologo-ekonomichne obgruntuvannya sivozminy ta vporyadkuvannya ugid: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 02.11.2011 r. # 1134 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1134-2011-%D0%BF>
7. Pro zatverdzhennya normatyviv optyalnogo spivvidnoshennya kultur u sivozminax v riznyx pryrodno-silskogospodarskyx regionax: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 11.02.2010 r. # 164 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/164-2010-%D0%BF>
8. Zinchuk T. O. Teoretychno-metodologichni zasady dyversyfikaciyi silskoyi ekonomiky v konteksti yevropejskogo dosvidu / T. O. Zinchuk // Ekonomika APK. – 2011. – # 1. – S. 27-33.

АННОТАЦИЯ

ПРЕДПОСЫЛКИ ДИВЕРСИФИКАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Бурляй Александр Леонидович, к.э.н., доцент

Коротеев Николай Анатольевич, к.э.н., доцент

Кафедра экономики предприятия

Уманский национальный университет садоводства

В статье освещены необходимость и предпосылки диверсификации производства в сельскохозяйственных предприятиях в современных условиях. Сформулированы основные направления диверсификации экономики сельских территорий и сельскохозяйственных предприятий.

Потребность в диверсификации производства сельскохозяйственных предприятий определяется комплексом предпосылок, которые предлагается подразделять на предпосылки общеэкономического и специфического характера. Предпосылки общеэкономического характера свойственны для предприятий всех видов деятельности: получение стабильного дохода и максимизации прибыли; быстрое изменение потребностей и требований конечных потребителей продукции, требующей обновления номенклатуры и ассортимента продукции, появление новых видов продукции и благоприятные возможности для освоения новых рынков сбыта. Предпосылки специфического характера связаны с особенностями сельского хозяйства как вида экономической деятельности.

Среди направлений диверсификации деятельности собственно

сельскохозяйственных предприятий можно выделить три основные группы. Первая группа предполагает развитие собственно сельскохозяйственного производства на основе рационального сочетания растениеводческих и животноводческих отраслей, вторая - предусматривает расширение сферы услуг, третья группа объединяет направления связанные с организацией и развитием в предприятиях деятельности по заготовке, хранению, переработке и реализации сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, диверсификация, конкурентоспособность, экономический кризис, сельские территории.

ANNOTATION

THE FACTORS OF DIVERSIFICATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Burlyai Oleksandr, Ph.D., Associate Professor

Koroteev Mykola, Ph.D., Associate Professor

Uman National University of Horticulture

Ensuring the survivability and development of agricultural holding in today's market environment, which is characterized by deterioration of economic exposures and dynamic turn of market, demands the development of effective means of countering market challenges, among which diversification is considered to be the most effective.

The article reveals the factors of diversification of agricultural enterprises. The ways of its realization in order to provide the rational resources potential use, competitive growth, business of social and economic development of a village are analyzed. They are divided into the areas of proper farm diversification and diversification of other kinds of rural areas operating.

Among the areas of farm diversification, three main groups are determined. The first group involves the development of proper farm production through the rational combination of plant and livestock sectors, the second – provides the expansion of services and the third one combines the areas related to the organization and development of operating in harvesting, storage, processing and marketing of farm products.

Keywords: farms, diversification, competitiveness, economic crisis, rural areas.